

ПЕТАР ВЛАХОВИЋ*

ЕТНОЛОШКО ПРОУЧАВАЊЕ ЦРНЕ ГОРЕ

I

Циљ овог саопштења је да укаже, у најопштијим оквирима, на стање и проблеме етнологске науке у Црној Гори.** Неки од проблема о којима ће овде бити речи имају шири научни значај, јер њихова обрада представља прилог општем културном наслеђу и упознавању људског друштва у целини. Због тога се намеће потреба за темељнијим сагледавањем појединих етнологских проблема у оквиру културног наслеђа и народног живота становништва Црне Горе.

Подстицај за разматрање ових питања дао је Одбор за етнологију Црногорске академије наука и умјетности у жељи да се приступи изради једног ширег плана етнологског проучавања на основу настављања рада у оквиру већ постигнутих резултата из претходног планског истраживања етнологске проблематике у Црној Гори.

Основу за сагледавање стања и проблема етнологске науке као и основу за методолошки приступ њиховом проучавању представљају прилози: *Развој, проблеми и перспективе етнологског рада у Црној Гори*, чији су аутори Јован Вукмановић, Петар Влаховић и Мирко Барјактаровић (у Зборнику: *Стање, улога и развој науке у Црној Гори, Црногорска академија наука и умјетности, Научни скупови*, књ. 14, Титоград 1986, с. 263-267) и *Етнологско наслеђе и његов значај у развоју Црне Горе*, чији је аутор Петар Влаховић (у Зборнику радова: *Перспективе Црне Горе у савременим условима*, књ. 1, Титоград 1992, с. 103-109). Узета је у обзир и *Концепција развоја Етнографског музеја*

* Академик проф. др Петар Влаховић - Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица.

** Рад је саопштен на округлом столу 30. VI 1995. у ЦАНУ

Црне Горе, чији је аутор др Јаков Мрваљевић (Гласник Цетињских музеја, књ. XI, Цетиње 1978, с. 75-94).

Ови прилози настали су упоредо са ангажовањем Црногорске академије наука и умјетности на реализацији, колико се у тим околностима могло, дугорочног пројекта: *Етнолошке одлике Црне Горе*. На основу овога, као и неких других показатеља, могуће је указати на садашње стање и усмеравање етнолошких научних активности у будућности. Ово је истодобно повод да се конкретније формулишу циљеви етнолошке науке Црне Горе, којој је релативно мало пажње поклањано чак и у институцијама које имају шири научно национални значај.

II

Описивање народног живота и проучавање становништва Црне Горе има релативно дугу историјску дубину. Ово потврђује сачувана архивска грађа, затим историјска, путописна, мемоарска и друга литература, која се развијала од средњег века (*Барски родослов*, на пример) па све до наших дана.

Црна Гора и Црногорци су из различитих побуда (знатижеље, добре или зле намере и др.) вековима привлачили пажњу појединаца и стратешких циљева њихових земаља. Томе интересовању је свакако доприносила историјска улога коју су Црна Гора и њено становништво имали у стварању првих јужнословенских државних заједница, а од XV века, по продору Турака, организовању отпора њиховом продирању и заштити свога и других балканских народа од турског поробљавања.

Обелодањена архивска грађа (К. Лиречек, Д. Вуксан, Р. Ковијанић, И. Божић, Б. Ђурђев, Ј. Миловић, Ђ. Пејовић, М. Црнић-Пејовић, Д. Радојичић и други) показује да савремено црногорско друштво има дугу традицију. Етнички простор се може приближно идентификовати ослањањем на Барски родослов, затим оснивање Зетске митрополије на Превлаци код Тивта (1219), помену појединих племена и праћењу њиховог континуитета од XIV века па све до данашњих дана. Подаци Мавра Орбинија (1601) и М. Болице (1614), из XVII века, на пример, указују на улогу и значај који је Црна Гора имала у ондашњим европским догађајима који су јој омогућили да кроз читав XVIII век настави борбу за опстанак и слободу.

Из литературе се види да су се кроз читав XIX век ондашње европске силе интересовале за Црну Гору и њено становништво, пре свега из сопствених стратешких и политичких разлога. Уочљиво је почетком XIX века настојање Француске да из Црногорског приморја истисне утицаје Руса и Аустрије, а потом загосподари Боком и континенталним делом Старе Црне Горе. Подаци забележени у путописној и другој лит-

ератури из тога времена (Виала де Сомијер, на пример)¹, као и они каснији², представљају драгоцену штиво и незаобилазно полазиште за шири етнологско проучавања. Уосталом, уз описе Енглеза³, списе В. Караџића⁴, дело М. Медаковића⁵ и вишетомну студију П. Ровинског крајем XIX и почетком XX века⁶, то је било прво штиво које је западној Европи (а самим тим и нашој етнологији) послужило за упознавање Црне Горе, црногорског животног простора, начина живота, ношње, обичаја, ратовања, које је такође било саставни део мукотрпне црногорске свакидашњице живљења.

Радови о којима је напред реч ушли су у европску литературу и послужили су, преко руског, немачког, француског и енглеског језика и Моргану (*Древно друштво*, 1877) и Енгелсу (*Порекло породице, приватног власништва и државе*, 1884) за уочавање општих законитости развоја људског друштва и живота људских заједница. ОвOME се придружују радови из антропологије (Ј. Деникер, Е. Бијасути, на пример) који, уз богату народну традицију, служе као исходиште за упознавање Црне Горе и Црногораца у претходним временима и савременом добу.

Литература која је о Црној Гори настала у XIX веку представља драгоцену и незаобилазно полазиште за проучавање многих етнологских питања и појава. Али, мора се имати у виду да су неки етнологски проблеми и касније детаљније обрађивани, а о неким је било мање речи. Најшире је обрађивана *еџничка историја* из које су поједина питања проучавања и касније. А. Јовићевић је тим питањима, посебно од историјског сусрета са Ј. Цвијићем 1906, дао значајан допринос у расправама које су објављиване у Српском етнографском зборнику. Међу тим расправама су: Ријечка нахија (1910), Плавско гусињска област, Полимље, Велика и Шекулар (1921), Црногорско приморје и Крајина (1922), Малесија (1923), Зета и Љешкопоље (1926). Делови ових монографија претходно су објављивани и у Зборнику за народни живот и обичаје Јужних Славена (Библиографија Д. Мартиновића у Гласни-

¹ Виала де Сомијер, *Историјско и ђолиџичко ђуџовање у Црну Гору* (превела Марија Аџић), Издавачки центар Цетиње, Цетиње 1994.

² А. Лаиновић, *Три Француза о Црној Гори*, Цетиње 1949; Д. Лекић, *Французи о Црној Гори у XIX вијеку*, Бар 1985.

³ Рој Тревор, *Монџенегро земља раџника*, Етноантрополошки проблеми, Монографије, књ. 12, Београд 1990.; Упореди: Љ. Дурковић-Јакшић, *Енглези о Њеџоу и Црној Гори*, Титоград 1963.

⁴ В. Караџић, *Montenegro und Montenegriner*, Штутгарт-Тибинген, 1837; В. Ст. Караџић, *Црна Гора и Бока Коџорска* (превод Љ. Стојановић), Српска књижевна задруга, Београд 1922.

⁵ М. Медаковић, *Живоџ и обичаји Црноџораца*, Нови Сад 1860.

⁶ П. Ровински, *Црна Гора у ђрошлосџи и садашњосџи*, књ. I-IV, Издавачки центар "Цетиње", Цетиње 1993-1994.

ку Цетињских музеја, књ. 3, Цетиње 1970). Цвијићев ученик Светозар Томић је проучавао Дробњак (1902), Пиву (објављено 1949) и Бањане (објављено 1949). Атанасије Пејатовић (П. Мркоњић), следећи метод свога професора Ј. Цвијића, бавио се средњим Полимљем и Потарјем (1902) а Ж. Шћепановић је касније (1979) проучио етничке процесе у овом пределу.

Свој допринос и подстрек проучавању црногорских племена и племенског живота у Црној Гори дао је Јован Ердељановић студијом о Кучима (1907). Ј. Ердељановић је упознао средњу Европу са специфичностима црногорског племенског живота у лимитрофном (граничном) простору Црне Горе и Арбаније. Следиле су потом Ердељановићеве студије о племенима: Братоножићи (1909), Пипери (1911), затим синтеза: *Етничко сродство Бокеља и Црногораца* (1914) и *Сивара Црна Гора* (1926). Ј. Ердељановић се и у другим својим студијама често враћао црногорском племенском животу, уводећи тако у науку о народу и етнолошки приступ проучавању племена, који се разликује од схватања историјске науке о овим питањима.

Саво Накићеновић је, следећи Цвијићев приступ антропогеографским проучавањима, по упутствима Ј. Цвијића, проучио Боку (1913). Петар Шобајић је обрадио етничку историју Бјелопавлића и Пјешиваца (1923). О Васојевићима се појавило више расправа, међу којима су радови Богдана Лалевића и Ивана Протића: *Васојевићи у црногорској ѓраници* (1903) и *Васојевићи у шурској ѓраници* (1905), затим студија Радослава Вешовића: *Племе Васојевићи* (1935), као и више радова Милисава Лутовца о беранском крају, Беранама, Бихору, Коритима, све до најновијих студија Миомира Дашића^{6а} или списа Марка Цемовића (1992) и друге.

У етнолошкој литератури има података о животу, култури и усменом народном стваралаштву Куча и Арбанаса од Марка Миљанова, затим о Доњој Морачи Секуле Добричанина (1981) и Ровцима Мирка Барјактаровића (1981) и Стевана Поповића (1991). Павле Радусиновић је проучавао и објавио *Сивановништво Црне Горе до 1945. године* (1978) и *Насеља Сиваре Црне Горе* (општи и посебни део, 1985). Података у литератури такође има и о осталим црногорским племенима, међу којима су: Ускоци, Шаранци, Дробњацци, Корјенићи и друга. Велики допринос упознавању помена црногорских племена дао је Ристо Ковијанић на основу података из которских архива⁷.

Из предњих излагања, ма колико била уопштена, види се да је етничка историја у Црној Гори обухваћена широко и временски и прос-

^{6а} М. Дашић, *Васојевићи од помена до 1860*, Београд, 1986; *Васојевићи у сиванцима 1860-1878. године*, Подгорица 1992 и др.

⁷ Р. Ковијанић, *Помену црногорских племена у которским сиванцима*, књ. I, Титоград 1963 и књ. II, Титоград 1974.

торно. Уколико се овоме додају проучавања генеалогичка појединих братстава (Петровићи, Ђукићи, Канкараши, Голијани, Тадићи, братства у Кучима и друга), онда се збиља види да је уложен огроман труд у обраду ове проблематике која је обрађивана са мање или више успеха и критичности.

Етнолошка проучавања у Црној Гори обогатиле су синтезе Јована Вукмановића, Обрена Благојевића, Нова Вујошевића и неких других истраживача.

Јован Вукмановић је у студијама о народном животу (*Пашићровићи* 1960, *Конавли* 1980, *Црмница* 1988) обухватио сва важнија етнолошка општа и специфична питања, карактеристична за дотичне области. Међу тим питањима су: природа, становништво, материјална култура, ношња, оружје, обичаји, веровања, друштвени живот, усмено народно стваралаштво и друго. Материјал сабран методом непосредног проматрања, уз упоредну анализу, представља данас веома поуздано сведочанство Ј. Вукмановића о народном животу Црногораца у најширем смислу речи. Уз синтезе о којима је овде реч и друге расправе и студије, Ј. Вукмановић је у другој половини XX века, од Другог светског рата наовамо, радио и на развоју етнолошке музеологије у Црној Гори. Основао је Етнографски музеј на Цетињу, организовао његов рад, покренуо његов Гласник, окупио истраживаче на етнолошко-фолклористичкој проблематици Црне Горе. Проучавао је менталитет Црногораца и пратио промене до којих долази у народном животу у савременим условима и животу Црногораца ван Црне Горе. Рад на етнолошкој библиографији о Црној Гори започео је (1951) Ј. Вукмановић⁸, а знатно касније то је наставила Зорица Мрваљевић. Када је реч о библиографији, веома инструктивна је и антрополошка библиографија о Црној Гори коју је вредно сабрао Божина Ивановић.⁹

Дело Обрена Благојевића: *Пива - природа, историја, етнологија, револуција* (1971), уз његову студију *Етнолошка мисао у Црној Гори* (1988),¹⁰ већ и по самом наслову, а по садржају далеко конкретније и студиозније, указују на метод проучавања и обраду комплексних етнолошких монографија о предеоним целинама у савременим условима у Црној Гори. То је пример који показује како се кроз простор и време развијало и како је функционисало људско друштво у Пиви.

⁸ Ј. Вукмановић, *Прељед етнолошког рада о Црној Гори*, Зборник радова Етографског музеја у Београду 1901-1951., Београд 1953.

⁹ Б. Ивановић, у: *Гласник Антрополошког друштва Југославије*, књ. 22, Београд 1985.

¹⁰ О. Благојевић, *Пива - природа, историја, етнологија, револуција*, Посебна издања САНУ књ. CDXLIII, Одељење друштвених наука, књ. 69, Београд 1971.; О. Благојевић, *Економска мисао у Црној Гори до другог светског рата*, Посебна издања САНУ, књ. DLXXX; Одељење друштвених наука, књ. 96, Београд 1988.

Ново Вујошевић је, уз бројне студије и расправе социолошко-етнолошког садржаја, уочио и указао на два веома значајна етнолошка проблема. У књизи: *Што ми ти је да ми ти је* (1986) указао је на улогу и значај пастирског живота за обликовање наше традиционалне народне културе¹¹. Друга етнолошка студија Нова Вујошевића: *Промјене у савременој сеоској породици Старе Црне Горе* (1990) улази у танане анализе и објашњава узроке и последице раслојавања традиционалне друштвене заједнице у савременим условима.¹²

Студије Божине Ивановића о биофизичком развоју деце и омладине Титограда (1970)¹³, онтогенетском развоју и антрополошким карактеристикама омладине Црне Горе (1985)¹⁴, о Дурмиторцима (1987),¹⁵ затим о династима Петровићима-Његош (1992)¹⁶, о антрополошким одликама Петра II Петровића Његоша (1994),¹⁷ такође употпуњују слику о Црној Гори и њеном становништву. Ово за етнологију има посебан значај, јер сведочи колико је и како је развој људског стваралаштва утицао на обликовање човека и његових биофизичких па и других одлика.

Примери који су овде наведени представљају само део сведочанства која пружају поуздано полазиште за даља проучавања етничког идентитета и друштвеног развоја Црне Горе и Црногораца у минулим раздобљима и савременом добу. Етнолошки подаци о којима је овде реч само су део показатеља којима треба придодати и оне још неприкупљене и још необелодањене који најјасније говоре о Црној Гори и Црногорцима, чији су житељи у тешким историјским приликама, под својом династијом изниклом из сопствене средине, достојно одржавали континуитет и као етничка заједница наставили да живе у времену и простору и да, упркос свему, очувају свој идентитет.

III

Проучавања о којима је у претходним излагањима било речи показују да је етнолошка проблематика Црне Горе веома слојевита и пуна

¹¹ Н. Вујошевић, *Што ми ти је да ми ти је*, Титоград 1986.

¹² Н. Вујошевић, *Промјене у сеоској породици старе Црне Горе*, Посебна издања САНУ, књ. DLXXXVII, Одељење друштвених наука, Одбор за филозофију и друштвену теорију, књ. 2, Београд-Никшић 1990.

¹³ Б. Ивановић, *Динамика физичког развоја ученика Титограда*, Титоград 1970.

¹⁴ Б. Ивановић, *Онтогенетски развој и антрополошке карактеристике омладине Црне Горе*, Црногорска академија наука и умјетности, Посебна издања, књ. 20, Одељење природних наука, књ. 12, Титоград 1985.

¹⁵ Б. Ивановић, *Дурмиторци, антрополошке особине*, Титоград 1987.

¹⁶ Б. Ивановић, *Династија Петровић-Његош*, Цитадела, Цетиње 1992.

¹⁷ Б. Ивановић, *Антропоморфолошке особине Петра II Петровића Његоша*, Црногорска академија наука и умјетности, Посебна издања, књ. 26, Одељење природних наука, књ. 16, Подгорица 1994.

контраста и у руралним и у урбаним срединама. У Црној Гори, уосталом као и на читавом простору Балканског полуострва и југоисточне Европе, јавља се неколико историјски и развојно условљених културних слојева, који се међусобно хронолошки следе а садржајно прожимају. Запажа се преплитање палеобалканског, медитеранског, хеленског, средњоевропског и јужнословенског културног супстрата у готово свим сферама живљења¹⁸. То се осећа у предањима, песми, анегдоти, патријархалном друштвеном развоју, његовим материјалним и умним обележјима. Ови, као и други, етнолошки показатељи уткани су у предања, стварне догађаје и легенде које се око тих догађаја стварају у живој речи оних који су вековима, фигуративно речено, "ноћивали у планинској колиби а сањали о великој народној палати." Али, ову међузависност, одређену запуштеност друштва и његове привреде, географску изолованост изазвану друштвено-историјским збивањима, условљену одсуством ваљаних комуникација, треба детаљно проучити и анализирати на основу релевантних чинилаца. Сваки некритички поглед, под видом тобожње историјске науке, у прошлост и душу народну претвара се у своју супротност, у опасно исходиште лишено људског универзума и законитости живљења.

Географски положај Црне Горе омогућио је да се на њеном тлу формирају прве етнички познате групације и размеђе шири етнички утицаји у оквиру јадранско-медитеранског и континенталног средњоевропског културног круга. У ширим научним оквирима пажњу привлачи међузависност природне средине и човека и дејство ових чинилаца у међусобном прожимању. Ову међузависност човека и утицај природне средине на живот и историјски развој људских заједница вишеструко су потврдила досадашња етнолошка проучавања. Ово проучавање односа између друштва и природне средине показује на ширем плану колико је људски фактор променљив у односу на природне услове, који иначе нису непроменљиви, али су дуготрајнији и дејствују у свим људским цивилизацијама, тако да се и данас осећа сукоб између култивисане средине и њене природне околине. Због тога питања ове врсте привлаче пажњу и наше и шире научне јавности.

Усмена традиција створена у вези са тлом, поднебљем, начином живота, историјским збивањима, спада у етнолошка добра којима Црна Гора обилује па се то одражава и у савременом етнолошком садржају. Сваки делић Црне Горе је нечим обележен. Исписан је на њеном тлу неки знак. Остала је нека порука која је настајала кроз историјску и друштвену димензију у одређеном простору. Ове поруке оставили су наши преци и тиме нас обавезали да и ми томе додамо свој прилог, да

¹⁸ П. Влаховић, *Етнолошко наслеђе и његов значај у развоју Црне Горе*, Зборник радова: Перспективе Црне Горе у савременим условима, књ. 1, Титоград 1992, 106.

се и он чита и не заборави, јер је и то део етничког и етнологског развоја и сагледавање савременог света. Уосталом, то је обавеза која је везана за ово тло, па се услед тога ни на кога другога не може преносити сем на носиоце савремене етнологске науке и евентуално етнологији сродних дисциплина.

IV

Овај претходни општи осврт треба схватити само као указивање на проблеме са којима се етнологска наука у Црној Гори данас сусреће. Одбор за етнологију Црногорске академије наука и умјетности, у оквиру средњорочног плана (1991-1995), радио је, колико су то прилике дозвољавале, на реализацији пројекта *Етнологске одлике Црне Горе*. У оквиру овог пројекта прикупљана је грађа за комплексне етнологске монографије појединих предеоних целина (Мркојевићи, Бјелопољски крај, Шекулар, Дробњак, на пример). Проучаване су промене у народном животу до којих долази у савременим условима, обрађивана су поједина питања на основу грађе из Херцегновског архива и проучаван живот Црногораца који живе ван Црне Горе (у Војводини, на пример). Међутим, упркос неким резултатима, прилике нису биле погодне да се овај посао успешније реализује. Урађене су три монографије: *Крајина новска у судару свјетлова* (1994) Драгане Радојичић, затим *Црногорска народна ношња* (1995) Зорице Мрваљевић и *Етнологске одлике црногорских колониста у Бачкој* (1993) Едит Петровић. Известан број прилога појавио се разбацан по разним стручним часописима и зборницима радова са научних скупова, јер Црногорска академија наука и умјетности није смогла снаге да покрене етнологску едицију, као што су то чиниле све академије света још у време свог формирања. У Црној Гори, на жалост, не излази ни једна етнологска публикација. У оквиру пројекта Етнологске одлике Црне Горе, урађен је и известан број дипломских радова на основу непосредних теренских проучавања (у Доњој Зети, Жабљаку Црнојевића, у околини Пљеваља, на пример).

Рад на етнологским проучавањима Црне Горе био је разноврстан и плодан. Али, још увек је непотпун за упознавање свих етнологских одлика Црне Горе, неуједначен по методу рада и научној вредности. Многа етнологска питања су и данас отворена, поједине групе становништва непроучене, традиционалне народне духовне творевине неприкупљене, а материјална култура необрађена¹⁹. Етнологска музеологија нема неких виднијих резултата²⁰, а заштита етнографских спо-

¹⁹ Ј. Вукмановић, П. Влаховић, М. Барјактаровић, *Развој, проблеми и перспективе етнологског рада у Црној Гори*, Црногорска академија наука и умјетности, научни скуп, књ. 14, Титоград 1986, 265.

²⁰ Исто, стр. 265.

меника културе, пре свега народног градитељства, а новије време бележи одређени успех (захваљујући напорима етнолога Тање Вујачић). Због тога наредним етнолошким проучавањима треба посветити више пажње. Реч је не само о историјској ретроспективи него и о даљој перспективи у етнолошким проучавањима за чију су реализацију заинтересоване и многе међународне научне институције.

Интересовање света за етнологију Црне Горе²¹ је велико. Има велики број центара, од Пекинга и Москве до Сједињених Америчких Држава, у којима се проучава Црна Гора. Због тога се, кроз наша проучавања, мора успоставити веза са овим центрима, пре свега кроз непосредне контакте и размену публикација. То је један од путева да етнологија Црне Горе избегне изолацију и провинцијализацију. Дијалог са науком у свету подстиче везу са нашим културним наслеђем, рационалним односом према друштву и сопственој традицији. Уз дијалог са науком у свету потребан је и дијалог са својом средином, њеном традицијом и резултатима проучавања традиционалног наслеђа, допуњавањем достигнутог и у методолошком и у концептуалном погледу.²¹

Полазиште за даља етнолошка проучавања остаје етнолошка литература која је овде, као и архивска грађа, делимично поменута. Али за целокупно упознавање етнолошких одлика Црне Горе и њене традиције посебан значај има *рад у архивима и прикуиљање грађе са шерена*. То је једини прави пут да се, помоћу савремених истраживачких метода, а пре свега виђеног и доживљеног, укаже на природне, историјске, друштвене и културне чиниоце који су деловали на обликовање и консолидовање црногорског друштва у минулим епохама и савременом добу²². На пословима проучавања на терену треба радити систематски и убрзано. Етнолошка проучавања која полазе од непосредних теренских испитивања имају велики научни значај. Она су јасан и убедљив доказ у решавању многих практичних и теоријских проблема. Етнолошка грађа која се чувала и чува у традицији, а није забележена, данас се нагло губи, напушта, заборавља и пропада, па за њено прикупљање више нема много времена и разлога за одлагање, јер је зналаца и поузданих информатора све мање. Са њима, на жалост, нестаје и традиција која је кроз историју била велика духовна и морална снага Црногораца. Пред нашим очима ишчезавају етнолошки споменици и подаци о њима и у Приморју и у континенталном делу Црне Горе. Урбанизација и индустријализација, које прате развој насеља, ремете традиционални народни живот и културу сеоског живља. Савремени живот потискује наслеђене етнолошке тековине, које су вековима биле

²¹ С. Ђирковић, *Проблеми унапређивања научног рада у области историјске науке*, Историјски часопис, књ. XXXVI, Београд, с. 294.

²² Ј. Вукмановић, П. Влаховић, М. Барјактаровић, наведени рад, с. 265.

чувари народне свести и народног идентитета, па је и то веома јак разлог, да се ова материја пре тога сабере и сачува за науку, како би се уступило место новом и прогресивном.

Међу проблемима који заслужују проучавање су *миграције сџановнишиџа*, како оне у минулим раздобљима тако још више савремене на релацији село-град-приградска насеља и даље изван матичних области и Црне Горе. Црна Гора је била матица из које се становништво кретало у неколико праваца, од Пероја у Истри и Горског Котара на северозападу, Косова и Метохије на југоистоку до Шумадије и Војводине на североистоку. Ово потврђује многа предања, обичаји, веровања, народне песме, легенде, стара ношња, тип куће и друго.²³

Јован Цвијић је први уочио ове проблеме код нас и у на основу тога разрадио програм *проучавања црногорских племена*. Највиднији допринос, са етнолошког становништа, као што је речено, проучавању црногорских племена дао је Јован Ердељановић. Проучио је већину црногорских племена непосредним проматрањима, увидом у исцрпну литературу, поједине појаве и облике живота. На основу тога, уз помоћ етногенезе и еволуције друштва, изградио је концепцију о стварању и развоју црногорских племена. Међутим, о етногенези и развоју црногорских племена, о којим је доста писано, још увек није дато коначно гледиште. Због тога су потребна дубља, свестранија и подробнија испитивања. Многи показатељи указују да племена нису настајала под истим условима, у жупи и планини на пример.²⁴ Племена као етнолошка категорија омогућава упознавање развоја људског друштва, стварање обичајних норми и њихову улогу у регулисању унутрашњег друштвеног начина живота и односа према околини. Али, племена је институција која се раслојава на различите начине²⁵, па је тај процес потребно шире проучити.

У вези са племеном отвара се и *пашање кайуна* као једног од битних чинилаца родовско-братственичког начина живота. Етнолошка наука овој проблематици придаје посебан значај, јер она омогућава да се комплексно сагледају однос крвне, родовско-братственичке, према територијалној заједници и улога начина живота сточара у развоју других видова људске делатности (транспорт, трговина, пренос добара, ратничка организација и друго). Иначе, код нас је веома мало проучавана тзв. "пастирска култура", а Црна Гора је умногоме њено исходиште, за коју су заинтересоване многе етничке заједнице и народи Азије, Африке, Америке и Аустралије, код којих сточарство и данас чини основу привређивања.

²³ Исто, стр. 266.

²⁴ Исто, стр. 265

²⁵ П. Влаховић, *Раслојавање племена у XX веку у средњем Полимљу и Пошарју*, Зборник: Предмет и метод изучавања патријархалних заједница у Југославији, Титоград, Црногорска академија наука и умјетности, 1981., с. 365-374.

Проблематика о којој је напред реч (миграције, племе, катун) може се схватити и као увод у проучавање *етничких процеса*. Друштвено-историјска збивања утицала су на живот Црногораца и унела многе специфичности које се могу пратити од XIV века наовамо. У време турске инвазије, због исељавања из различитих разлога, сужене су границе Црне Горе према Арбанији. Становништво је у тим крајевима делимично исламизирано и поарбанашено. Дошло је до симбиозе црногорског живља са Арбанасима, нарочито у Крајини и Малесији, околини Улциња, Плавско-гусињској области. Мркојевићи, познати у прошлости као српско племе, који живе између Бара и Улциња, почели су средином XVIII века, због турског фанатизма, прелазити на ислам, па је због тога њихов живот умногоме преображен. Али, код њих нису у свести прекинуте основне везе са српском етничком подлогом. Још увек чувају, истина више тајно него јавно, нека српска предања и обичаје.²⁶

Народна усмена традиција није довољно проучена у Црној Гори. Стварана у вези са природним особинама тла, начином живота и историјским збивањима, црногорска усмена традиција је прави израз животне стварности у прошлости Црне Горе и Црногораца. Тај живи и непресушни извор, који данас лагано сахне, доста прожима и савремени живот.²⁷

Етнологско и фолклористичко културно наслеђе, најчешће изражено у предањима, песмама, анегдотама и другим облицима живе речи, срж је племенског патријархалног друштва. Ово предање умногоме одражава народни живот у разним периодима. Из овог предања се види да сваки ступањ друштвеног развоја има своје специфичности на пољу усменог народног стваралаштва. То је драгоцену полазиште и наративни извор за многа проучавања. Њихов значај је утолико већи што ова предања садрже племенску и општенационалну историју и чине значајно штиво духовног народног живота. Фолклорни материјал, који такође није довољно проучен, садржи многе архаичне елементе. Због тога је фолклорно предање веома значајно за проучавање духовне народне културе.²⁸

Овде је било речи, макар и уопштено, само о неким најмаркантнијим проблемима који се могу издвојити као примарни за проучавање из веома широког спектра етнологске проблематике Црне Горе. У овај оквир спадају антропогеографски чиниоци, етничка историја, традиционално привређивање, насеља, станишта и култура становања, домаћа радиност, домаћи живот, одећа (ношња) и оружје, накит, веровања, обичаји, етномедицина, етноветерина, етнофармација, народно

²⁶ Ј. Вукмановић, П. Влаховић, М. Барјактаровић, наведени рад, с. 265.

²⁷ Упореди: Ј. Вукмановић, П. Влаховић, М. Барјактаровић, наведени рад, с. 266.

²⁸ Упореди: Ј. Вукмановић, П. Влаховић, М. Барјактаровић, наведени рад, с. 266.

стваралаштво (игра, музика, забава, песма, ликовна уметност), поглед на живот и свет и однос традиционалног народног израза код Црногораца у матици и код иселјеника који данас живе ван Црне Горе. Свим овим питањима мора се посветити истраживачка и научна пажња, јер она чине живот црногорског човека и у времену и у простору.

V

Проучавање етнолошке проблематике је трајан и дугорочан посао. То је културно добро које се валоризује кроз дуги временски период. Али, ова проучавања морају имати своју динамику, одређене етапе, мање целине које се могу реализовати као део ширег програма. Услед тога се, за ову прилику, може издвојити неколико питања којима у наредном периоду, као примарним, треба поклонити истраживачку пажњу. Међу тим питањима су:

- Обрада архивске грађе и прикупљање грађе на терену, односно њено елаборирање;
- Уједначавање методологије и оквири савремених етнолошких проучавања у Црној Гори;
- Монографско проучавање непроучених предеоних целина Црне Горе и описивање народног живота и обичаја у антропогеографски проученим областима Црне Горе;
- Валоризација етнолошког материјала и проучавање народног живота и обичаја у Црногорском приморју у Крајини са становишта етничког плурализма;
- Утврђивање одредница о етничком идентитету и етничкој дистанци у црногорском етничком простору;
- Миграције становништва у прошлости и у савременим условима у Црној Гори и код Црногораца изван Црне Горе;
- Црногорско племе (постанак, развој, организација) и патријархална култура као интегративни чинилац црногорског друштвеног развоја;
- Катун и његова друштвено-историјска улога у животу Црне Горе;
- Етнички процеси у XIX и XX веку на црногорском етничком простору;
- Обичаји и веровања, са посебним освртом на човеков животни циклус (рођење, свадба, погреб);
- Фолклорно културно наслеђе у светлу усменог народног стваралаштва Црне Горе.

Поред обраде општих проблема и питања, истраживања треба усмерити на проучавања и обраду (у виду магистарских радова и докторских теза, као и истраживачких студија друге врсте) појединих проблема који чине целине за себе. Међу њима су:

- Етнос у етнологији и антропологији (основне етничке одреднице, породица, род, братство, племе, катун, село, народ, нација и слично);

- Допринос црногорског културног наслеђа општим токовима етнологске науке;

- Етнологске и антрополошке одлике становништва Црне Горе (друштвено-историјске и преоне особености, ендогамне заједнице, друштвене и биофизичке одлике, менталитет и поглед на живот и свет Црногораца);

- Етнологска музеологија и заштита етнологских културних покретних и непокретних добара.

Овде су назначена само нека питања која се могу издвојити за појединачна и шира етнологска проучавања. У рад на овим питањима треба укључити све сараднике из Етнографског музеја на Цетињу, из комплексних, завичајних, меморијалних и локалних музеја, па и друге етнологе који раде изван уже струке. Ово утолико пре што етнологија као наука о човеку и његовом друштву умногоме почива на индивидуалном раду који се заснива на савременим захтевима и потребама и преко иновација повезује са радом ранијих генерација. Али, научна делатност се одвија и кроз активности појединих институција и људи у њима. Због тога ове активности, и индивидуалне и институционалне, треба међусобно повезати и координирати ради целовитијег обухватања проблематике, избегавања дуплирања послова и празног хода. Природно је да се овај процес остварује преко институција које се баве општијом или ужом проблематиком, које су развиле своје публикације, документационе центре, мрежу размене и остварују сарадњу са сродним установама у земљи и иностранству. Истраживачки рад мора наћи своје место у публикацијама, јер се једино штампањем књига, часописа, повремених публикација и периодика може на примерен начин пратити развој истраживачког рада и његово усмеравање према потребама друштва. Истина, ширина етнологске науке, уз временско и проторно ограничење темама, тражи и "ужу специјализацију". Међутим, при томе се не може губити из вида и целовитост у методолошком повезивању појединачног и општег. Извесну тешкоћу, али не непремостиву, чини разноврсност институција и дисперзија етнолога по установама (музеји, архиви, библиотеке, школе). Али, уједначавање приступа у раду најбоље се може остварити саопштавањима резултата на научним скуповима и објављивањем у одговарајућим гласилима и зборницима.

Ово о чему је напред било речи треба схватити само као подстицај да се одаберу она тематска подручја која у садашњем времену имају општи, посебни, појединачни, али и шири научни и друштвени значај. На овај начин може се најбоље показати и себи и свету какав је допринос Црне Горе и њеног становништва сопственом и општем културном наслеђу човечанства у целини. Досадашњи резултати показују да

он никада није био за потцењивање ни у једној етапи друштвеног и културно-историјског развоја Црне Горе. Због тога и савремене генерације дугују свој прилог овом наслеђу, јер то, сем нас, неће нико други професионално обавити.

Petar Vlahović

ETHNOLOGY RESEARCHES OF THE MONTENEGRO

Summary

The literature about Montenegro originated in the XIXth and XXth centuries is the precious starting point for the researches of many ethnology occurrences and problems. The ethnology history as well as the life and life and customs in some region entireties have been the most often studied. The anthropo-geographical studies of many regions have also been made particularly dealing with origin of inhabitants, a colony organisation, houses and cultural ways and habits of living, as well as with some ethno-psychological characteristics of the population of Montenegro.

The researches demonstrate that the ethnology cultural inheritance has been permeated with different cultural layers. The Paleobalkans, Mediterranean, antique, classical, medieval oriental and South Slavic cultural substrats have been interwoven and permeated.

There are a lot of data in the Montenegrin cultural inheritance regarding the oral tradition which has been spiritual and moral support of Montenegrins for ages. It has also been one of the most important ethnics entries of the Montenegrin identity, particularly the gusle and the epic poetry.

In the ethnology of Montenegro migrations of the population and development of the tribal society about which the final judgement hasn't yet been passed, have been relatively well researched. Consequently, the duty of this supplement is to point out the modern development of ethnology in the Montenegro and its role in the courses of the common European ethnology thought.